

تفاوت انسان‌شناسی اسلامی با سایر روش‌های انسان‌شناسی

بررسی مفهوم انسان‌شناسی در فلسفه اسلامی

انسان‌شناسی اسلامی، خودشناسی اسلامی یا به بیانی شیواتر فلسفه اسلامی، کشف پایه‌های تفکری است که اسلام ارائه می‌کند. توحید حقیقت دین اسلام است و طبق نظر متفکران اسلامی تقلید در توحید جایز نیست.¹ در مکتب اسلام رسیدن به حقیقت توحید وظیفه همه مردم است و کشف حقیقت توحید تنها با اندیشیدن در چرایی آن و در درون خودمان ممکن می‌شود. در این مقاله می‌خواهیم به ریشه‌های این گونه از اندیشیدن و چگونگی پاسخ‌ها در این مکتب فکری سری بزنیم و با بررسی دقیق آن سازوکار این نحله فکری را کشف و مطالعه کنیم.

ویژگی‌های فلسفه اسلامی

فلسفه اسلامی برای شناخت ابعاد، ویژگی‌ها و ماهیت انسان از وجود انسان کمک می‌گیرد. کشف، بررسی و فهم قوانین حاکم بر خلقت با استفاده از فطرت انسانی از ویژگی‌های این فلسفه است. در این روش اندیشیدن حقایق مطرح شده در منابعی مانند قرآن و سیره معصومین با حقایق وجودی انسان سنجیده می‌شوند. تطبیق یا عدم تطبیق این حقایق با ویژگی‌های درونی و ذاتی انسان مورد مطالعه قرار گرفته و با توجه به امیال فطری انسان بررسی می‌شوند. شناختی که در این روش به دست می‌آید، بر پایه حقایق تجربی یا ذهنی نیست؛ بلکه از ذات انسانی ما سرچشمه گرفته و با ترازوی عقل و فطرت قابل اندازه‌گیری است.

¹ دیدگاه شهید بهشتی درباره محدوده پیروی از مراجع تقلید.

فلسفه اسلامی فلسفه‌ای است که برای تمامی دغدغه‌های فکری انسان پاسخی قابل قبول و منطقی ارائه می‌کند. مسائلی مانند مرگ، عدم، طلب و ... تعریفی که از درون **انسان** سرچشمه گرفته‌اند، **عقل و قلب** سالم بر حقانیت آن‌ها گواهی می‌دهد و کشف آن‌ها بسیاری از گره‌های **فکری انسان** را می‌گشاید.

معرفی اجمالی مکاتب فلسفی اسلام

از قرن دوم هجری که مسلمانان ترجمه آثار **فلسفی** یونان، خصوصاً تألیفات ارسطو، جالینوس و برخی مکالمات افلاطون را به زبان عربی ترجمه کردند، جنبشی علمی در زمینه **فلسفه** در جهان **اسلام** شکل گرفت.^۲ شخصیت‌هایی چون کندی و فارابی که می‌توان آنها را از پایه‌گذاران اصول و مبانی **فلسفه اسلامی** دانست، کوشیدند **فلسفه‌ای** نو و هماهنگ با معارف **اسلامی** ارائه دهند. **فلسفه‌ای** که ابن سینا با نظریه‌پردازی در موضوعات گوناگون و طرح اصول و فروع جدید، اقدام به گسترش و تکمیل آن نمود.^۳

فلسفه مشاء روشی کاملاً استدلالی دارد و به عنوان اولین **مکتب فلسفه اسلامی** به شمار می‌رود.^۴ پایه‌های این **مکتب** تحت تأثیر نظریات ارسطو بنا شده است. فلسفه مشاء ادراک **عقلی** را از سایر روش‌های شناخت بالاتر می‌داند. **تفکر** مشائی در ایران، با ظهور ابن سینا به اوج خود رسید.^۵

فلسفه اشراق که مؤسس آن سهروردی است، علاوه بر روش **عقلی**، بر سیر و سلوک و **شهود** درونی نیز تأکید می‌کند^۶ و بر خلاف **فلسفه** مشاء، اشراق و نورانیت **قلبی** را برتر می‌شناسد.^۷

۲. مطهری، مجموعه آثار، ۱۳۸۹ش، ج ۱۴، ص ۴۵۸.

۳. کرد فیروزجایی، حکمت مشاء، ۱۳۹۳ش، ص ۲۸-۲۶.

۴. مطهری، مجموعه آثار، ۱۳۷۶ش، ج ۵، ص ۱۴۸.

۵. عرفان و معنویت اسلامی و عرفان انحرافی، محمد اسماعیل زاده.

۶. مطهری، مجموعه آثار، ۱۳۷۶ش، ج ۵، ص ۱۴۸ و ۱۴۹.

۷. عرفان و معنویت اسلامی و عرفان انحرافی، محمد اسماعیل زاده.

ملاصدرا تلاش کرد تا با ترکیب سه روش **عقلی**، **نقلی** و **شهودی**، **مکتبی** را ارائه دهد که ضعف‌های **مکاتب فلسفی** پیشین را نداشته باشد. مکتب پایه‌گذاری شده توسط او به نام **حکمت** متعالیه شناخته می‌شود. در **حکمت** متعالیه، سه منبع معرفت یعنی **وحی**، **عقل** و **شهود** معنوی به هم پیوند خورده‌اند،^۸ تا هر کدام مانند مکمل و معیاری برای دیگری عمل کنند. در واقع می‌توان گفت که هنر ملاصدرا در این بود که توانست توصیفات عرفانی را به زبان **فلسفه** و **عقل** بیان کند.^۹ فلسفه ملاصدرا فلسفه‌ای عقلی، ذوقی و شرعی است و در حقیقت ملاصدرا فلسفه عقلی و ذوقی را بر مبنای شرع مقدس پی‌ریزی کرده است.^{۱۰}

ابن‌سینا، سهروردی و ملاصدرا که مهم‌ترین چهره‌ها در این مکاتب هستند، هر یک به گونه‌ای سعی در گنجاندن و تطبیق اصول اسلامی در شاکله فلسفه یونانی داشته‌اند و تلاش‌های آنان در واقع ارائه فرم و طبقه‌بندی جدیدی از اصول اسلامی است. اما اصل اندیشه‌های اسلام همان مفاهیم استخراج شده از سیره معصومین (علیهم‌السلام) و بیان شده در قرآن است.

آنچه که ما در این سلسله مقالات به عنوان فلسفه اسلامی و انسان‌شناسی اسلامی عنوان می‌کنیم، همان مفاهیم اصیل موجود در این دو منبع معتبر است. منابعی که هم از لحاظ اعتبار و هم از لحاظ قدمت و هم از لحاظ سندیت معتبرترین منابع برای استخراج اندیشه اسلامی محسوب می‌شوند. می‌توان گفت که مسائل مطرح شده در اندیشه اسلامی پله پله مخاطب خود را رشد می‌دهد، تا جایی که به درکی کامل و تمام از جهان بینی مورد نظر اسلام مجهز شود.

فرق عمده تفکر اسلامی با سایر تفکرها

تعارضی که غالباً در سایر مکاتب فکری بین دین و فلسفه به چشم می‌خورد، در **تفکر اسلامی** وجود ندارد. **تفکر اسلامی** **عقل** و **وحی** را در تضاد و تقابل با یکدیگر نمی‌داند، بلکه آنها را هم‌سو و در جهت تکمیل یکدیگر می‌داند. به علاوه اسلام تنها

۸. نصر، ملاصدرا؛ تعالیم، ۱۳۷۶ش، ص ۱۹۳-۲۱۰.

۹. عرفان و معنویت اسلامی و عرفان انحرافی، محمد اسماعیل زاده

سخنرانی مقام معظم رهبری در سالروز بزرگداشت ملاصدرا^{۱۰}

دینی است که نه تنها تفکر را بر پیروان خود حرام نکرده، بلکه همواره به اندیشیدن پیرامون تمام زوایای عالم و چرایی و چگونگی قوانین آن توصیه کرده است؛ زیرا اصول اسلام برپایهٔ ریاضیات و قوانین جهان بنا شده و با آنچه عقل به آن می‌رسد در تضاد نیست.

تنها آفتی که فلسفهٔ اسلامی با آن رو به رو بوده، این است که در سده‌های اخیر با دور شدن از اصل اسلام، گرفتار بحث‌های نقلی و شهودی شده و متفکران آن از پرداختن به سؤالات و دغدغه‌های ذهنی و واقعی مردم دور مانده‌اند. در نتیجه شناخت و درک درستی از این مکتب فکری در میان عامهٔ مردم و حتی اندیشمندان سایر مکاتب وجود ندارد و امروزه بسیاری از اندیشمندان دین اسلام را هم به چوب مسیحیت از ورطهٔ عقل جدا و منفک می‌دانند.

قرآن به عنوان کتاب آسمانی دین اسلام، ارزش والایی برای عقل قائل است و در موارد متعدد انسان‌ها را دعوت به تفکر و تعقل می‌کند. در حقیقت مسئلهٔ عقلانیت در اسلام به قدری اهمیت دارد که اسلام از پیروان خود درخواست می‌کند تا برای اثبات حقانیتش تقلید را کنار گذاشته و از شیوهٔ عقلی استفاده کند.¹¹

فلسفهٔ اسلامی جلوه‌ای عقلانی از دین، جهان هستی، مرگ، انسان و مسائل مرتبط با او را با بیانی مستدل ارائه می‌دهد و از آن‌جا که خود را محدود به الفاظ و قالب‌های از پیش تعیین شده نمی‌بیند، از کمک سایر حیطه‌ها نیز بهره‌می‌گیرد. در فلسفهٔ اسلامی مهم رسیدن انسان به سرمنزل مقصود است و تفکر اسلامی از اینکه در این راه علاوه بر عقل، از وحی و قلب نیز مدد بگیرد، ابایی ندارد.

ما در این مقاله به بررسی دیدگاه‌ها، ویژگی‌ها و سیر حرکت تفکر اسلامی پرداختیم. گفتیم که فلسفهٔ اسلامی برای شناخت ابعاد، ویژگی‌ها و ماهیت انسان از وجود خود او کمک گرفته و حقایق فطری انسانی را با منابع دینی و آموزه‌های معصومین مطابقت می‌دهد. این شیوهٔ اندیشه در گرو کسب اطلاعات درست است. و در نتیجه سعی دارد از ابتدا راه‌های کسب اطلاعات و

دائرة المعارف طهوری، برگرفته از مقالهٔ مفهوم، ماهیت و خاستگاه‌های فلسفی در اسلام. 11

شیوه تحلیل آن‌ها را تصحیح کند تا در نهایت به حل مسائل پیش روی **انسان** و رساندن بشر به غایت نهایی خویش منتهی شود.

در پایان اگر مایلید که شاهد مقایسه‌ای اجمالی بین روش‌های مختلف **انسان‌شناسی** باشید، مطالعه مقاله بررسی و مقایسه انواع روش‌های انسان‌شناسی را به شما توصیه می‌کنیم.

Mentazer Mentazer

Mentazer Mentazer

Mentazer Mentazer

Mentazer Mentazer

Mentazer Mentazer